

Energiförsörjningens risker

Seminarium den 9 november 2010 i ABF-huset, Sveavägen 41, Stockholm

Moderator: Anders Wijkman

10.00 **Energiförsörjningen i ett övergripande politiskt perspektiv**

Sigfrid Leijonhufvud

1

Om finansminister Anders Borg hade fått uppgiften att rangordna energiförsörjningens risker – vad hade han toppat med? Jag gissar att han skulle sagt: ”Oordning och oreda i de offentliga finanserna”. Det är ett problem som han stolt hävdar att Sverige inte har.

Och visst. Att ett lands ekonomi har med saken att göra är självklart. Kan man inte finansiera energiproduktion hemmavid eller betala för import så ökar energiförsörjningens risker. Det har många länder tvingats uppleva. I vår närhet finns exempelvis det utsatta och tyvärr starkt korrumperade Ukraina. Men även EU-länder i djup kris har eller kan få svårigheter. När länder tvingas sanera sina ekonomier radikalt är det lätt hänt att man också tvingas dra ned på energisubventioner – också till vindkraft och annan förnybar energi som är avsedd att minska riskerna.

Pågående eller planerade gasledningsprojekt som Nord Stream och South Stream och Nabocco (från Azerbajjan genom Turkiet) är till för minska försörjningsriskerna för EU-länder som kan betala. Men ledningarna dras numera vid sidan av de länder där behoven är ännu större men där de ekonomiska riskerna för leverantören är stora. En hel del ansträngningar – som Nabocco - går ut på att minska Europas ensidiga beroende av rysk gas.

Det beroendet kan för övrigt komma att minskas på grund av det genombrott som den relativt nya tekniken att utvinna skiffergas (shale gas) som blivit en stor framgång i USA. USA brottas med våldsamma problem på energiområdet. Men importbehovet av gas ser nu ut att nästan helt försvinna i och med utvinningen av shale gas. Det kan i sin tur betyda att Qatar och andra länder som planerat exportera stora mängder LNG till USA nu blir konkurrenter till ryssarna i Europa.

Thomas B. Johansson talade om **möjligheter** för energiförsörjningen i ett globalt perspektiv. Sådant är tilltalande : Always look at the bright side of life. För visst finns det möjligheter. Men det gäller att **se** möjligheterna och ta vara på dem. För att klara det krävs framsyn – inte minst hos politiker i ansvarig ställning. Här har funnits och finns utrymme för förbättringar.

Visst kan man förstå varför det ofta blir kortsiktig politik när man skall söka och söka om jobbet vart fjärde eller till och med vartannat år som fallet är i USA! Men ett problem är kortsiktigheten likafullt.

Det finns i Sverige exempel på kortsynthet i energipolitiken men också på motsatsen. I backspegeln ter sig 1950- och 1960-talets decennier som närmast bekymmersfria på det här området.

Före, men i synnerhet efter, Andra världskriget pågick en snabb utbyggnad av vattenkraften. Regeringen Erlander, då i koalition med Bondeförbundet, visade också framsyn vad gäller atomkraften. År 1957 infördes en allmän energiskatt för att finansiera 1956 års atomenergiprogram och dessutom beredskapslagring av olja.

Den tidens miljörelse ville begränsa vattenkraftsutbyggnaden. Motsättningarna växte och ledde till en överenskommelse 1961 mellan naturskyddsvännerna och Vattenfall. Freden i Sarek, som den kom att kallas, beredde i praktiken vägen för framtida satsningar på kärnkraft i stället för vattenkraft.

Oljan var på den tiden ett billigt alternativ och användningen ökade snabbt inom industri, uppvärmning och naturligtvis för transporter.

Peak oil var ett okänt uttryck. Några röster som varnade för växthuseffekten hördes heller inte. Försörjningstryggheten togs för given trots en snabbt stegrad att efterfrågan på energi i vårt land och på många andra håll i världen.

Så regeringens beredskap var knappast god inför vad som skulle hända hösten 1973. Inte heller medierna tycktes ana något för svensk press bevakade inte de återkommande förhandlingarna mellan OPEC och de stora oljebolagen – de sju systrarna. När förhandlingarna inleddes i Wien i början av oktober 1973 var jag faktiskt ende svenske journalist som bevakade händelserna på plats i Wien.

Det här var under Yom Kippur kriget mellan Israel och en koalition av arabstater. Kriget förstärkte naturligtvis motsättningarna mellan OPEC och systrarna.

En dag när sprängkraften blivit stark tog jag mod till mig och gick fram till schejk Ahmed Zaki Yamani, Saudiarabiens dåvarande oljeminister och OPEC ledande figur, för att be om en intervju.

Jag är från Svenska Dagbladet i Sverige, sa jag. Yamani såg road ut och sa ironiskt:

Ah, Sweden. Getting cold?

Det var på den tid då eldningsolja var en stor produkt på våra breddgrader.

Förhandlingarna bröt samman och världen stod snart inför den första stora oljekrisen.

På några månader hade oljepriset fyrdubblats till omkring 12 dollar per fat. Politikerna i västvärlden föreföll totalt överraskade och här i Sverige tillgrep regeringen Palme, med Kjell Olof Feldt som ansvarig handelsminister, tillgrepet om fullmaktslagar för att snabbt kunna börja ransonera bensinen i början av 1974. Fullmaktslagar stiftas av regeringar utan riksdagens hörande.

Den första oljekrisen gjorde alla oljeberoende länder pinsamt medvetna om hur sårbara de var. Stora insatser gjordes i länder som Sverige för att minska oljeberoendet. Då hade vi bara en kärnreaktor igång- Men det var uppenbart för många att en snabb utbyggnad av kärnkraften skulle kunna göra oss mycket mindre oljeberoende. Det var ju också vad som kom att ske.

Detta ironiskt nog vid en tid då oppositionsledaren Thorbjörn Fälldin, svängt centern från en positiv syn till en ett benhårt motstånd mot kärnkraften med dess till synes oändliga avfallsproblem – lagring i 100 000 år.

OPEC-kartellens åtstramningar innebar att det blev nödvändigt från försörjningssynpunkt att hitta kompletterande källor. Prisexplosionen gjorde det både möjligt och lönande att exploatera oljefyndigheter som var långt, långt dyrare att utvinna än OPEC:s. Som Nordsjön.

Försörjningstryggheten ökade och vi fick småningom perioder av trendmässigt sjunkande oljepriser. OPEC-kartellen kunde då inte längre utöva marknadsmakt fullt ut. Det gäller än idag.

Trots att de tolv OPEC-länderna svarar för mer än 40 procent av oljetillförseln i världen - och dominerar internationell handel – klarar man inte sin målsättning att hålla höga men stabila priser. Inom de senaste åren har råoljepriserna (WTI) varierat mellan toppnoteringen 147 dollar per fat år 2007 och 33 dollar år 2008. Nu har de legat på mellan 70-80 dollar och stiger nu över det i takt med en internationell ekonomisk återhämtning - om den nu håller i sig.

Alltnog: Utbyggnaden av kärnkraften minskade energiförsörjningens risker och innebar att Sverige successivt gick mot ett system med nästan helt utsläpfsfri elproduktion med reglerbar vattenkraft som perfekt kompletterade baskraften från kärnreaktorerna.

Men så kom härdsmltan vid Three Mile Island i USA 1979. Reaktorns inneslutning fungerade. Ingen radioaktivitet kom ut i atmosfären. Ändå blev reaktionen på den ”osannolika” olyckan i Harrisburg våldsamt – inte minst i Sverige. Olof Palme, då i opposition, genomdrev att vi fick en folkomröstning om kärnkraft i mars 1980. De tre linjerna i folkomröstningen – bakom vilka stod alla riksdagspartierna och kds – gick ut på att kärnkraften skulle avvecklas. Riksdagens tolkning av resultatet innebar att kärnkraften skulle få byggas ut till tolv reaktorer fram till 1985 för att sedan avvecklas inom loppet av 25 år. Det var den tekniska livslängden enligt de politiker som hade det avgörande inflytandet på den tiden. Att experterna talade om 40 år brydde man sig inte om.

1997 gjorde c, v och s upp om att stänga Barsebäck samtidigt som man tog bort det bortre parentestecknet. Avvecklingen skulle fortsätta men inte nödvändigtvis vara avslutad år 2010.

De här tre samverkande partierna sökte senare hitta en avvecklingsformel som påminde om den tyska, men inte heller det lyckades man med. Kärnkraften skulle avvecklas men man var hela tiden piskad att utsträcka dess livslängd. För kraftbolagen var denna osäkerhet under flera decennier synnerligen besvärande vilket kan ha bidragit till att underhållet eftersattes av ekonomiska skäl i kärnkraftverk som kanske snart skulle stängas. Att Barsebäck småningom stängdes må ha tillfredställt danskarna men har inte minskat energiförsörjningens risker. När Sverige nu får flera olika prisområden kommer folk i Skåne att få känna av konsekvenserna.

Med början i Rio-konferensen 1992 och Kyoto 1997 och genom Stern-rapporten och FN:s klimatpanel har världen uppmärksammas på vad som ter sig som jordens största ödesfråga.

EU har tagit växthuseffekten på större allvar än andra stormakter och Sverige har enligt regeringen en bäst-i-klassen position.

Försörjningstrygghet är en av de tre grundpelarna som EU och den svenska alliansregeringen bygger sitt energisamarbete respektive sin energi- och miljöpolitik på. De två andra är:

Ekologisk hållbarhet och konkurrenskraft

EU har, som alla vet, formulerat sin handlingsplan enligt 20-20-20 formeln: EU skall minska utsläppen växthusgaser inom unionen med 20 procent till år 2020 jämfört med 1990. I handlingsplanen sattes också målet om 20 procents energieffektivisering och 20 procent förnybar energi till 2020.

Jag vet inte vad vetenskapen säger om detta sammanträffande att allt slutar på talet 20. Är detta en vetenskapligt och ekonomiskt väl underbyggd handlingsplan? Eller har man fastnat för något marknadsföringstrick – en formel som skall vara lätt att komma ihåg även för politiker?

Det som möjligen kan förvåna är att om växthuseffekten verkligen är den stora ödesfrågan varför inte koncentrera sig på den? Om politikens syfte är att minska utsläppen av växthusgaser borde politiken fokusera på det och inget annat. Men så är det alltså inte.

Koncentrationen av växthusgaser i atmosfären är oberoende av var utsläppen sker eller vem som orsakar dem. Ekonomer brukar därför poängtera att vi måste välja kostnadseffektiva styrmedel för att minska utsläppen så att man får bästa effekt av varje satsad krona. Plocka de lägst hängande frukterna först. I teorin skall utsläppsreduktionen i första hand ske där kostnaden är låg dvs i utvecklingsländerna. Men det är inte vad som sker i praktiken eftersom dessa länder inte har råd och hjälpen utifrån är otillräcklig.

Den överenskommelse som partiledarna i alliansregeringen gjorde den 5 februari 2009 avspeglar att man i regeringen liksom i EU tagit visst intryck av den ekonomiska logiken.

För den icke handlande sektorn - utanför ETS – satte man som mål att utsläppen av klimatgaser skulle minska med 40 procent mellan 1990 och 2020. Två tredjedelar av 20 miljoner ton skulle minskas i Sverige medan resten kunde ske genom investeringar i andra EU-länder i som CDM (flexibla mekanismer). Det hade säkert varit mer kostnadseffektivt om relationerna varit omvända men det hade inte varit politiskt möjligt.

Kanske är det så man också måste se den höga målsättningen för förnybar energi – 50 procent år 2020 och långt, långt mer än vad några andra EU-länder förbinder sig att prestera.

Trots att elproduktionen i Sverige till 97 procent täcks av utsläppsfri vattenkraft och kärnkraft satsar regeringen stort på det förnybara. Tillskottet kan självklart inte motiveras som utsläppsminskningar om man inte menar att vi skall exportera subventionerad utsläppsfri el . Det **kan** motiveras med att man vill fasa ut kärnkraften. Men det vill nu inte – åtminstone tre av fyra allianspartier. De ville istället öppna för att ersätta gammal kärnkraft med ny kärnkraft. Därför motiverade regeringen den storsatsning på vind etc som centern ville ha med att vi behöver minska beroendet av vattenkraft och kärnkraft för att på så sätt öka försörjningstryggheten.

Ökar försörjningstryggheten genom att vi bygger ut vindkraften med hjälp av ett certifikatsystem som för närvarande subventionerar varje producerad kWh med mellan 30 och 40 öre? Den planeringsram för vindkraft på 30 TWh till år 2020, varav 10 till havs, kräver ännu större subventioner.

Mannen bakom certifikatsystemet Nils Andersson, som då arbetade på Vattenfall, har berättat att hans tanke var att all utsläppsfri elproduktion – alltså även kärnkraft - skulle eller borde omfattas. Men det var inte politiskt möjligt. Istället har det blivit så att både vattenkraft och kärnkraft **beskattas** i produktionsledet. Alliansregeringen har höjt effektskatten på kärnkraft och fastighetsskatten på vattenkraft under den gångna mandatperioden. Anders Borg vill minska ”Windfall profits”. Men det går på tvärs mot tankarna bakom principerna för ETS – att göra det lönande att producera utsläppsfritt.

För närvarande är utbyggnaden av förnybart politiskt gångbart och till och med opportunt. Men om kostnaderna ökar och kraven på mer subventioner likaså kan det bli svårare att sälja in till den allmänhet som skall betala.

Konkurrenskraftig el får vi ur konkurrenskraftiga verk. Det tål att upprepas. Skall vi då satsa stort på att bygga ut mindre konkurrenskraftig vindkraft för att göra oss mindre beroende av vattenkraft och kärnkraft? Den logiken är enbart politisk.

Tyvärr verkar det inte ens som regeringens **politiska** logik håller fullt ut. Om regeringen verkligen ville att vi skall öka försörjningstryggheten genom att släppa fram ny kärnkraft varför sökte den inte en blocköverskridande överenskommelse med socialdemokraterna innan

SAP sydde ihop sig med mp och v hösten 2008. Vilka vågar satsa på ny kärnkraft utan att vara säkra på att beslutet inte rivs upp efter nästa val?

Kanske finns nu en ny möjlighet eftersom det ser ut som om de rödgröna partierna går isär. Inom socialdemokratin finns många – exempelvis vissa av de fackliga organisationerna – som vill behålla kärnkraften och som skulle vara beredda att kompromissa. Kanske får dessa krafter större inflytande inom SAP och öppnar för en blocköverskridande uppgörelse.

Den som lever får se!

Tack för ordet.

Slut